



■ Людмила Рябініна
Liudmyla Riabinina

Доктор економічних наук, професор кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету

Sc.D. (Economics), Professor of the Department of Banking of the Odesa National Economic University

E-mail: rin@ukr.net

Чи мають сучасні гроші ціну? Does modern money have its price?

У статті досліджено причини неможливості існування в сучасних грошей (які не є товаром, не мають зв'язку з золотом і власної вартості) ціни, якої, до речі, не мали й золоті гроші, котрі були специфічним товаром.

The article investigates the reasons for the impossibility of the existence of a price of modern money that is not a commodity, does not have its own value, and is not related to gold. By the way, gold money being a specific commodity also did not have its price.

Ключові слова: сучасні кредитні гроші, купівельна спроможність грошей, товар та його ціна, корисність товару, валютний курс, позичковий процент, норма позичкового процента.

Key words: modern credit money, purchasing power of money, a commodity and its price, utility of a commodity, exchange rate, loan interest, the norm of the loan interest.

Ціна є категорією товарного світу, адже лише коли продукт виготовляється для продажу, він стає товаром і набуває ціну¹. Тому питання про наявність ціни у сучасних грошей потребує перш за все відповіді на питання про економічну сутність товару та його ціни, по-друге, про сутність сучасних грошей (тобто товар вони чи не товар) і, по-третє, — про можливість існування в нинішніх кредитних грошей ціни.

Проблемами сучасних грошей займалися багато зарубіжних учених, серед яких варто назвати праці Л.Вальраса, Д.Ван-Хуза, К.Вікселя, У.Ст. Девонса, Дж. М. Кейнса, Ф.Мишкіна, К.Маркса, А.Маршалла, К.Менгера, Л.Мизеса, Д.Патінкіна, А.Пігу, Д.Рікардо, П.Роуза, П.Самуельсона, А.Сміта, Д.Тобіна, І.Фішера, М.Фрідмана, Ф.Хайєка, Е.Хансена, Дж. Р.Хікса, Л.Харріса, Й.Шумпетера та багатьох інших.

З-поміж учених країн СНД заслуговують на увагу праці А.Анікіна, З.Атлас, В.Батирева, М.Боголепова,

Е.Брегеля, А.Грязнової, З.Євзіна, З.Каценеленбаума, Ю.Кашина, А.Когана, О.Косога, Л.Красавіної, О.Лаврушина, В.Леонтьєва, Л.Лунца, Є.Лебедева, Г.Матюхіна, В.Новожилова, Ю.Осіпова, Ю.Пашкуса, О.Рогова, Б.Соколова, Й.Трахтенберга, В.Усокіна, П.Ушанова, С.Шарапова, Г.Шварца, М.Ямпольського та інших.

Серед вітчизняних авторів, які займалися вивченням проблем грошей, слід згадати праці В.Базилевича, М.Бунге, В.Бутука, А.Гальчинського, В.Гейця, А.Гриценка, О.Дзюблюка, М.Зверякова, В.Козюка, В.Міщенко, С.Міщенко, А.Мороза, С.Науменкової, О.Петрика, М.Савлука, В.Стельмаха, М.Туган-Барановського, А.Чухна та інших.

Аналіз останніх досліджень вітчизняних економістів засвідчив, що вони намагаються переосмислити основні підходи марксистської теорії грошей відповідно до реалій сьогодення. Нині сутність сучасних грошей (їхня природа, власна вартість, цінність та функціональне призначення) є одним із найважливіших і найскладніших питань теорії сучасних грошей. Із того, що деякі науков-

ці прагнуть обґрунтувати наявність у сучасних кредитних грошей (без зв'язку з золотом і власної вартості) ціни (яка до того ж є категорією товару) в різних її видах, розгляд питання не лише про сутність ціни (з її різновидами), а й про сутність товару, грошей та взаємозв'язку між ними заслуговує на особливу увагу.

Нині гроші всіх країн світу існують у вигляді грошових білетів і білонної монети (а не у вигляді золотих монет і злитків, саме які й розглядалися К.Марксом як гроші) й не мають ніякого зв'язку з золотом, яке до того ж демонетизоване майже 40 років тому. А отже, гроші у вигляді грошових білетів не можна розглядати навіть і як банкноти (що були представниками вартості, золота і грошей), котрі так само, як і грошові білети сучасних грошей, не мали власної вартості й тому розглядалися К.Марксом лише як повноправні представники грошей, тобто як знаки (золотих) грошей. Із цього випливає, що сучасні гроші без зв'язку з золотом у вигляді грошових білетів не є ані знаками грошей, ані банкнотами, і їх можна розглядати лише як суро-

¹ Коли ж продукт виготовляється для споживання людиною, він набуває лише споживчої вартості.

гат банкнот. За таких умов грошові білети сучасних грошей (так само, як і неіснуючі сьогодні банкноти) не можуть вимірювати вартості товарів своєю власною вартістю, якої вони до того ж і не мають².

Із того, що сучасні кредитні гроші позбавлені масштабу цін (як фіксованої ваги металу, що законодавчо закріплювалася за однією грошовою одиницею і цілком залежала від вартості реального грошового матеріалу — золота або срібла), саме яким і вимірювалися товарні ціни, варто очікувати, що сучасні кредитні гроші, виготовлені з паперу (і сплавів недорогоцінних металів), не мають тієї бази, якою вимірювалися товарні ціни (згідно з теорією трудової вартості). Однак усупереч відсутності такого масштабу цін у сучасних кредитних грошей товарні ціни й нині виражаються в грошах, причому саме в грошах, виготовлених із паперу, позбавлених золотого вмісту і власної вартості. Тож виникає запитання: яка з властивостей сучасних кредитних грошей (котрі не мають ніякого зв'язку з золотом, а, отже, власної вартості) дає змогу їм виражати товарні ціни, якщо масштабу цін у сучасних грошей немає і, відповідно, не існує власної вартості?

Для відповіді на це запитання варто розглянути споживчу вартість грошей (у тому числі й сучасних). Як писав К.Маркс, "...корисність речі робить її споживчою вартістю <> Споживчі вартості утворюють речовинне багатство, яка б не була його суспільна форма" [20, т. 1, с. 42]. Стосовно ж корисності або споживчої вартості сучасних грошей, то вона проявляється лише на ринку через їхню купівельну спроможність, за відсутності якої корисність грошей дорівнює ну-

² Строго кажучи, сучасні гроші у вигляді грошових білетів і монет із недорогоцінних металів мають власну вартість. Однак той факт, що номінальна вартість грошових білетів навіть найменших номіналів значно перевищує їхню власну вартість, дає змогу нам вважати, що грошові білети сучасних грошей власної вартості не мають, тим більше, що товарні ціни встановлюються з урахуванням номінальної, а не власної вартості грошових одиниць. Чим більше захищені від підробок ті або інші паперові гроші, тим дорожче їхнє виробництво. Наприклад, долар США, який має більше 40 ступенів захисту, потребує для свого виготовлення значних витрат, які безперервно збільшуються, в зв'язку з чим у 2005 році в США на кожну тисячу банкнот витрачалося майже по 60 доларів [7], а в 2013 році — вже по 100 доларів [15]. Українська гривня спочатку (1992 р.) була надрукована в Канаді й обійшлася Україні по 24.1 долара за тисячу білетів (незалежно від їхніх номіналів). Гривня нині має 17 ступенів захисту [34].

лю. Але з того, що купівельна спроможність грошей є тією кількістю товарів і послуг, яку можна придбати на одну номінальну грошову одиницю в даний момент часу, випливає, що саме купівельна спроможність (цінність) сучасних кредитних грошей і є грошовим мірилом або *мірою цінності грошових одиниць* (їхнім своєрідним масштабом цін). Не випадково М.І.Туган-Барановський зазначав, що "...цінність грошей є цілком соціальне явище, продукт стихійних несвідомих <...> процесів. От чому загальна теорія цінності товарів не може пояснити цінності грошей. Теорія граничної корисності відштовхується від припущення, що цінність є результатом свідомих оцінок оцінюючого суб'єкта. Тим часом цінність грошей є чимось об'єктивно даним усією сукупністю мінових відносин. <...> І яка б не була цінність грошей, інакше кажучи, їхня купівельна сила, <...> вони рівною мірою будуть витрачені як знаряддя обміну або платіжний засіб, тому що ні на що інше гроші не потрібні" [31, с. 31, курсив Л.Р.]

Актуальність, теоретична й практична значущість і недостатня дослідженість ціни й цінності товару та грошей, валютного курсу, позичкового процента і норми позичкового процента, які нині розглядаються деякими авторами як ціна грошей, зумовили вибір теми даної статті, мета якої — привернути увагу вчених-економістів до теорії сучасних грошей, їхньої економічної сутності й можливості існування в них ціни, що дасть змогу науково обґрунтувати практичні дії регулятора щодо підтримки стабільності національних грошей (їх цінності).

Доречно зазначити, що купівельна спроможність як міра цінності сучасних кредитних грошей піддається коливанням, котрі залежать насамперед від сукупного попиту і пропозиції (відповідно й від макроекономічної рівноваги в системі), від грошово-кредитної політики центрального банку, від рівня державного та грошово-кредитного регулювання й рівня економічної стабільності в країні. Разом з тим купівельна спроможність сучасних кредитних грошей примусово задається³ емітентом за законодавчого введен-

³ Введення в обіг грошових білетів сучасних кредитних грошей будь-яких номіналів без визначеної їм конкретної купівельної спроможності не має ніякого економічного сенсу.

ня грошей в обіг, виходячи з реального обсягу матеріального виробництва, співвідношення попиту і пропозиції, заданих центральним банком обсягів емісії готівки та розміру грошового мультиплікатора. Тому грошові білети і монети з недорогоцінних металів, які емітуються при введенні їх в обіг, мають примусову міру цінності (купівельну спроможність). Надалі в процесі свого руху, включаючи перехід готівки в депозити і навпаки, міра цінності грошових одиниць (їхня купівельна спроможність) визначається стихією ринку.

Викладене дає змогу зробити висновки про те, що сучасні кредитні гроші, маючи споживчу вартість як речовинний носій мінової вартості й відповідно носій кількісного співвідношення вартісних пропорцій між товарами, будучи посередником у товарообміні, *співвідносять вартісні пропорції між товарами і виражають товарні ціни* властивою їм мірою цінності — своєю купівельною спроможністю.

Однак нині окремі науковці, розглядаючи сучасні гроші та пов'язані з ними інші економічні категорії грошей та кредиту (валютний курс, позичковий процент, норму позичкового процента), часто-густо називають їх ціною грошей, що створює видимість наявності в них ціни, хоча признання в сучасних грошей ціни одночасно потребує признання їх товаром, що суперечить теоретичній сутності сучасних кредитних грошей. За таких умов варто розглянути теоретичну сутність товару та його ціни, сучасних грошей (які не відповідають відмінним ознакам товару) і можливості існування в них ціни та ще й у різних її видах.

СУТНІСТЬ ЦІНИ ТОВАРУ В РІЗНИХ ТЕОРІЯХ ТА ПОГЛЯДАХ

Категорія ціни нерозривно пов'язана з товаром. Для всебічного розгляду сутності ціни товару варто передусім висвітлити відмінні ознаки самого товару, які відрізняють його від будь-якого продукту, на котрий витрачено суспільно необхідну абстрактну працю, адже будь-який продукт або благо (матеріальне воно чи ні, створене людською працею, чи ні⁴) стає товаром лише тоді, коли призначається для продажу. За таких умов *товар завжди виробляється для продажу*, що є першою відмінною ознакою товару, яка

⁴ Як, наприклад, земля та її надра, совість, честь і таке інше.

відрізняє його від будь-якого продукту чи блага. Виходячи з того, що товар має бути корисним для споживача і, відповідно, мати споживчу вартість, яка на товарному ринку створює попит на цей товар, а отже, й зацікавленість у його виробництві для наступного продажу за гроші, то виробництво товару завжди потребує затрати людської праці на його виготовлення і, відповідно, створює власну вартість товару. За таких умов *товар завжди уособлює єдність споживчої та власної вартості*, що є його другою відмінною ознакою, яка відрізняє його від будь-якого продукту чи блага. Останньою ж відмінною ознакою товару, яка відрізняє його від будь-якого продукту або блага, є та, що він завжди повинен мати ціну, оскільки продаж його без ціни неможливий. Таким чином, зрозуміло, що ціна є виключно атрибутом товару.

Якщо погляди сучасних економістів на ознаки товару, які відрізняють його від будь-якого продукту або блага, єдині, то їхні погляди на сутність ціни товару відрізняються й значною мірою визначаються тими теоретичними підходами, які існують у різних економічних теоріях грошей та ціни. Наприклад, теорія трудової вартості (її представниками були передусім У.Петті, А.Сміт, Д.Рікардо та К.Маркс, який розвив теорію трудової вартості) визначала ціну товару як грошову форму його вартості, котра створюється суспільно необхідними затратами абстрактної людської праці (саме вони й визначають власну вартість товару). Заслужує на увагу той факт, що радянські економісти (які були виховані на марксистській теорії грошей) та більша частина пострадянських економістів, у тому числі й вітчизняних, розглядають нині сутність ціни, сутність вартості товару і сутність грошей із марксистських позицій, хоча тепер такий підхід до цих економічних категорій не може вважатися безперечним.

Це зумовлено тим, що в останній третині XIX століття виникла теорія граничної корисності як частина маржиналістської теорії ціни та ціноутворення (представниками якої були Е.Бйом-Баверк, Л.Вальрас, Ф.Візер, У.С.Джевонс, А.Маршалл, К.Менгер, Д.Патінкін, А.Пігу, Й.Шумпетер та багато інших), яка відкинула марксистський підхід до ціни товару лише як грошового вираження його вартос-

ті і основним підходом до визначення ціни товару прийняла не витрати праці на його виготовлення, а суб'єктивну оцінку корисності товару споживачем та суб'єктивне ставлення до корисності цього товару. До того ж чим більші запаси благ чи товарів в економіці країни, тим повніше задовольняються індивідуальні потреби споживачів у цьому товарі й відповідно зменшується його корисність для них. Із цього випливає, що гранична корисність або цінність конкретного товару чи блага залежить від ступеня потреби в ньому індивідуів і його запасу в економіці країни. Чим вищий ступінь потреби в даному товарі (за даного його запасу), тим вища цінність або гранична корисність цього товару (блага) для індивіда. І чим більший запас даного товару (блага) в країні за даного ступеня потреби в ньому, тим нижча його гранична корисність (цінність). Згідно з неокласичним напрямом теорії граничної корисності ціна товару визначається як витратами праці на виробництво товару, так і його граничною корисністю для покупця, тобто задоволенням його потреб. При цьому ціна, яку покупець згоден сплатити за товар, визначається рівнем корисності останнього для цього покупця, тоді як у ціні, яку бажає отримати продавець, враховано витрати праці на виготовлення цього товару. За таких умов у теорії граничної корисності розглядається ринкова ціна товару як рівнодіюча суб'єктивних оцінок продавців і покупців, а ціна товару визначається в процесі торгу між ними як "...кількість грошей (або інших товарів і послуг), яку платять або отримують за інший товар або послугу" [26, с. 592].

Викладене вище дає змогу зробити висновок про те, що, на відміну від поглядів К.Маркса, нині ціну товару слід розглядати як діалектичну єдність його власної та споживчої вартості, котра визначається суб'єктивними оцінками учасників ринку. Тому ціна як невід'ємна ознака товару уособлює в собі єдність його споживчої та власної вартостей.

СУЧАСНІ ГРОШІ ТА МОЖЛИВІСТЬ ІСНУВАННЯ В НИХ ЦІНИ

Питання про існування в грошей ціни потребує передусім з'ясування, чи є сучасні кредитні гроші товаром, чи ні? Адже ціна є виключним і невід'ємним атрибутом *товару*.

Західними економістами сучасні гроші розглядаються як товар, засіб або економічне благо (тобто як технічні посередники у товарообміні⁵), яке приймається в оплату товарів і послуг або у відшкодування боргів [13, с. 12; 19, с. 264 і с. 281; 22, с. 3 і с. 6; 23, с. 70], або як суспільний феномен [32, с. 81–82], як "...штучна соціальна умовність..." [30, с. 64], створена державою, тобто те "...що одержавши добро від суспільства або держави, є здатним функціонувати як засіб обігу, міра вартості і засіб заощадження" [27, с. 13, курсив Л.Р.]. Однак із такою позицією західних економістів важко погодитися, тому що в усіх країнах світу на сучасному етапі *суспільне визнання саме як гроші* (тобто посередники в товарообміні) одержали не товари, засоби або блага (які приймаються до оплати товарів і послуг або у відшкодування боргів), а *законодавчо введені в обіг кожною країною грошові білети⁶ і монети з недорогоцінних металів*.

Разом з тим не можна погодитися і з позицією низки сучасних пострадянських (у тому числі й вітчизняних) економістів [5, с. 65; 6, с. 11–3; 8, с. 11 і с. 21; 11, с. 13; 12, с. 17; 14, с. 12; 16, с. 65; 17, с. 45; 25, с. 73 та багатьох інших], які й у XXI столітті розглядають сучасні гроші з марксистських позицій — *як товар*, незважаючи на те, що це суперечить природі й сутності сучасних грошей, які не мають ні справжньої власної вартості, ні зв'язку із золотом⁷. Це

⁵ Наприклад, як пишуть К.Р.Макконелл і С.Л.Брю, "...пиво є грошима в ангольській економіці. Воно слугує засобом обігу, міри вартості і засобом збереження" [19, с. 281], з чим не можна погодитися тому, що пиво за тривалого зберігання втрачає свої властивості (псується), а також свою споживчу вартість, роблячись непридатним і як товар, і, тим більше, як грошовий товар, який виконує перелічені функції, і особливо функції збереження вартості й міри вартості.

⁶ Тобто папірці, про які навіть К.Маркс писав, що "...папірці, на яких надруковано їх грошові назви <...>, кдає в процес обігу іззовні *держави*". [20, т. 1, с. 130].

⁷ Деякі російські економісти нині виступили з пропозицією розглядати теорію сучасних грошей у двох варіантах: європейському та американському [33, с. 68], хоча з цим важко погодитися. Тому що європейський варіант розглядається його автором у марксистській теорії грошей із їхньою товарною сутністю і функціями, а американський — у поглядах сучасних західних (і далеко не завжди американських) економістів — на сутність і функції сучасних грошей. А з того, що більшість країн Європи ніколи не поділяла (і тим більше не поділяє нині) марксистської теорії грошей, то навряд чи є достатньо підстав для виокремлення марксистської теорії грошей у європейський варіант грошової теорії, а погляди сучасних західних економістів — в американський варіант.

зумовлено тим, що починаючи з Ямайської конференції, за якою золото втратило всі функції грошей, роль посередників у товарообміні почали виконувати не золоті монети або злитки і навіть не банкноти (які були повноправними представниками золота, вартості й грошей і які втратили свій зміст разом із втратою золотом функцій грошей), а грошові білети сучасних кредитних грошей без власної вартості й зв'язку із золотом та монети з недорогоцінних металів.

Зрозуміло, що такі докорінні зміни, котрі відбулися з часу Ямайської конференції, породили серед науковців пострадянського простору (з яких деякі ще й досі поділяють основні постулати марксистської теорії грошей і, відповідно, вважають, що сучасні гроші — це товар, який має власну вартість) дискусію про сутність, природу та функції грошей після демонетизації золота, яка ще й досі не закінчилася. Тому природа й сутність сучасних грошей широко обговорювалися вченими колишнього СРСР і обговорюються й досі вченими країн СНД⁸, у тому числі й України. В результаті цих обговорень було усвідомлено, що “...заміна золота в усіх його функціях *кредитними* (точніше — паперовими) *грошима*, це не зміна форм грошей, а *зміна їх сутності*, оскільки вони втрачають свій колишній характер” [18, с. 6, курсив Л.Р.]. Відповідно деякі з пострадянських економістів усвідомили, що сучасні гроші втратили масштаб цін, власну вартість, товарну природу й перестали бути загальним еквівалентом вартості товарів [6, с. 75; 11, с. 17, 18, с. 5, 24, с. 68]. Тому “...визначення сутності грошей як *особливого товару, що грає роль загального еквіваленту, вступає в конфлікт з новими формами грошей*” [18, с. 5, курсив Л.Р.].

Доречно зазначити, що помилковість підходу ряду пострадянських (у тому числі й вітчизняних) економістів до сучасних грошей без власної вартості як до товару зумовлена тим, що в Радянському Союзі навіть і після проведеної в світі демонетизації золота воно юридично продовжувало бути грошовим товаром і відігравати роль

загального еквівалента⁹. Відповідно після розпаду СРСР пострадянські економісти продовжували мислити саме марксистськими категоріями і навіть розвивати марксистські погляди на сутність грошей як на товар, незважаючи на ті зміни, які відбулися в світі з демонетизацією золота.

На основі аналізу наукової думки зарубіжних та вітчизняних економістів автор дійшла висновку про те, що сучасні гроші — це передусім гроші-не товар або *ніби-то* (!) товар¹⁰ [28, с. 41–44], тому що будь-які гроші (навіть золоті монети, а тим більше грошові білети й розмінна монета з недорогоцінних металів) не вироблялися й не виробляються для продажу як товар, а тому вже лише за цією ознакою сучасні гроші не можна розглядати як товар. До того ж товар завжди повинен мати ціну (оскільки товару без ціни не буває), тоді як гроші “...не мають ціни. Щоб брати участь у цій єдиній відносній формі вартості інших товарів, вони повинні були б ставитись до самих себе як до свого власного еквівалента” [20, т. 1, с. 102]. За таких умов сучасні кредитні гроші й за цією ознакою товару не можна розглядати як товар. Вони є не товаром ще й тому, що товар — це єдність його споживчої та власної вартості. А якщо розглядати власну вартість грошових білетів сучасних грошей, то вона настільки мала порівняно з їхнім номіналом, що нею можна знехтувати, тобто вважати, що гроші не мають власної вартості. Сучасні гроші не мають і такої основної ознаки товару, як єдність його споживчої та власної вартості. *Сучасні* гроші не можна розглядати як товар також і тому, що вони мають кредитне походження. Це впливає з того, що після демонетизації золота введення в обіг сучасних грошей здійснюється або при редисконтуванні центральним банком комерційних векселів, або при рефінансуванні ним же уряду, в зв'язку з чим введені в обіг сучасні гроші є

борговими зобов'язаннями центрального банку, а не товаром [29, с. 63].

Із того, що товар завжди призначається для продажу, а гроші — лише для посередництва в товарообміні, випливає, що товари, які надходять на ринок, покидають його після своєї реалізації, а гроші як посередники в товарообміні завжди залишаються в кругообігу аж до повного їх зносу чи виведення з обігу в зв'язку з грошовою реформою¹¹. З викладеного вище випливає, що сучасні кредитні гроші все-таки є не товаром, оскільки не відповідають за своїми ознаками основним відмінним рисам товару. Зі сказаного можна зробити висновок, що сучасні кредитні гроші є не товар, оскільки не відповідають жодній з ознак товару, а тому не мають (і не можуть мати) ціни, яка є його невід'ємним і притаманним атрибутом.

Однак із того, що нині деякі економісти [2, с. 43–44 та с. 168; 4, с. 64; 6, с. 247 та с. 501; 9, с. 175–176 та с. 256; 10, с. 22; 11, с. 213; 21, с. 24; 24, с. 69; 26, с. 169; 35, с. 47 та багато інших] вважають, що сучасні кредитні гроші-не товар мають не просто ціну, а й її різновиди (валютний курс, позичковий процент і норму позичкового процента), то, на наш погляд, така позиція авторів заслуговує на те, щоб бути розглянутою детальніше.

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЦІНИ ГРОШЕЙ ТА ЇЇ ВИДІВ

Якщо ми дійшли висновку, що сучасні кредитні гроші не є товаром (бо вони не мають жодної з його ознак), то навряд чи можна погодитися з твердженням про те, що сучасні кредитні гроші-не товар мають ціну (та ще й її множинність), яка до того ж знаходить свій прояв у знаках вартості [24, с. 68]. Якщо йдеться про грошові білети і білонну монету як знаки вартості, то навряд чи можна розглядати їх як такі, тому що їхньою власною вартістю ми нехтуємо з причини її незначної величини (порівняно з номінальною вартістю грошових білетів і навіть білонної монети) й вважаємо, що сучасні кредитні гроші власної вартості не мають. Стосовно купівельної спроможності грошових одиниць, то вона — величина мінлива й визнача-

⁸ Бажан А. І., Борисов С. М., Боровиков В. І., Гальчинський А. С., Дмитрієв Ю. Г., Жангерієв Ю. А., Злобін І. Д., Казаков М. А., Кашин Ю. І., Коган М. А., Коннік І. І., Косой А. М., Красавіна Л. М., Кронрод Я. А., Савлук М. І., Сивульський М. І., Сміслов Д. В., Солос Г. П., Титарев Д. Д., Ушанов Л. В., Хандруєв О. А., Чухно А. А. та багато інших.

⁹ Це було зумовлено тим, що в СРСР єдиною загальноприйнятою й єдиною правильною теорією грошей була саме марксистська теорія. Зрозуміло, що всі інші теорії грошей (номіналістична, капіталотворча, сучасний монетаризм і кількісна теорія грошей, кейнсіанська теорія грошей та інші) вважалися в СРСР буржуазними та реформістськими теоріями, які не можуть правильно відображати класову сутність радянських, а точніше марксистсько-радянських грошей. Крім того, в Радянському Союзі існувала залізна завіса (про що не можна не сказати), яка не давала радянським ученим можливості знайти з науковими думками Заходу, що суттєво гальмувало розвиток теорії грошей у Союзі.

¹⁰ Лише враховуючи історичне виникнення грошей із товарних відносин.

¹¹ За підрахунками фахівців, період обігу купюр (від їхнього введення в обіг до вилучення з нього в зв'язку з їхньою зношеністю) дрібних номіналів становить від 5 до 8 місяців, а великих номіналів — до 5 років. Наприкінці 1980-х років Держбанк СРСР щорічно вилучав з обороту приблизно 1 500 тонн (!) старих купюр [3].

ється ринком. Крім того, купівельна спроможність (цінність) грошей, яка розглядається як один із параметрів ціни грошей, не відповідає теоретичній сутності ціни товару¹², оскільки купівельна спроможність грошей або їхня цінність обернено пропорційна абсолютному рівню *товарних* цін у країні ($1/P^{13}$) і тому відображає залежність купівельної сили сучасних грошових одиниць від змін товарних цін у кожен конкретний проміжок часу.

Крім того, варто згадати, що визначення сутності ціни в різних теоріях ціни та грошей стосується саме ціни *товару*, а не грошей. Наприклад, згідно з теорією трудової вартості ціна є грошовим вираженням вартості *товару* (або грошовою формою *товарів* [20, т. 1, с. 102]). Із цього випливає, що сучасні кредитні гроші *не товар* не мають власної ціни, оскільки вони не мають власної вартості й не належать до товару. А згідно з неокласичним напрямом маржинальної теорії ціни (*товару*) вона визначається двома факторами — корисністю *товару* й витратами праці на його виготовлення. До того ж базою ціни в цьому випадку є передусім гранична корисність товару для покупця, а не витрати праці продавця на виготовлення товару. Згідно з цією теорією ціна товару не усереднюється в процесі торгу, а визначається в процесі своєрідного компромісу між покупцем і продавцем.

Із викладеного видно, що в теоріях грошей та ціни йдеться саме про ціну *товару*, а не ціну грошей¹⁴. За таких умов навряд чи є достатньо аргументів розглядати ціну грошей (які до того ж не є товаром) та ще й ототожнювати її з їхньою цінністю [24, с. 58], адже цінність (корисність) мають і товари, і гроші, а ціну — лише товари. До того ж

¹² Між ціною товару й купівельною спроможністю грошей є і схожість, і відмінність. Схожість полягає в тому, що при визначенні ціни товару і купівельної спроможності грошей до розрахунку приймається одиниця (товару або грошей), а відмінність полягає в тому, що ціна товару передбачає кількість грошей за одиницю товару (тобто його грошову форму), тоді як купівельна спроможність грошей — кількість товарів та послуг за одиницю грошей. Тому навряд чи є достатньо аргументів для визначення ціни грошей у вигляді їхньої купівельної спроможності (цінності).

¹³ Математично цінність грошей виводиться з рівняння обміну й розраховується як $1/P = Y/MV$, тоді як цінність товару з цього рівняння не виводиться.

¹⁴ Варто зазначити, що Д. Патінкін майже вперше успішно об'єднав теорію ціни й теорію грошей за допомогою "ефекту реальних касових залишків", відповідно до якого функції попиту на всіх ринках прямо залежать від реальної цінності або купівельної спроможності грошей, що перебувають на руках в індивідів.

якщо ціна товару визначається його корисністю і витратами на виробництво, то цінність товару (так само, як і грошей) стосується лише його (або їхньої) корисності, без якої втрачають будь-який сенс і товари, і гроші, які в цьому разі не можуть виконувати жодної з притаманних їм функцій, тим більше, функцію засобу збереження та накопичення *цінності*. Оскільки за допомогою цієї функції створюється можливість збереження та збільшення вартості активів, які знаходяться в *грошовій формі*¹⁵, хоча, на думку окремих авторів, функція засобу збереження та накопичення *цінності* не потребує її наявності в грошей [24, с. 69], що не відповідає теоретичній сутності питання і є дуже дискусійним.

Розглянемо валютний курс грошей та його функціональне призначення, тим більше, що нині багато економістів сприймає валютний курс саме як ціну грошей або грошових одиниць [1, с. 315; 2, с. 168; 6, с. 247; 9, с. 256; 21, с. 24; 24, с. 69; 35, с. 47], хоча сучасні кредитні гроші власної вартості не мають, а ціна — це грошове вираження щонайменше вартості товару. З цього випливає, що коли сучасні кредитні гроші не є товаром і не мають власної вартості, то таке визначення сутності валютного курсу не відповідає його теоретичному змісту. Деякі економісти дещо обачніші у визначенні валютного курсу, зазначаючи, що "*Валютний курс (exchange rate) є своєрідною формою ціни, яка сплачується в національній грошовій одиниці за одиницю іноземної валюти, і визначається співвідношенням між національною грошовою одиницею та відповідно іноземною валютою, виходячи насамперед з їх купівельної спроможності*" [35, с. 47, виділено В. Ю. та В. М., підкреслено Л. Р.]. Деякі ж економісти взагалі слово "ціна" (грошей) пишуть у лапках [2, с. 168; 21, с. 24], підкреслюючи цим, що насправді валютний курс ніяким чином не є ціною грошей. Не можна не сказати і про те, що практично всі економісти (розглядають вони валютний курс як своєрідну форму ціни чи ні) справедливо зазначають, що валютний курс — це співвідношення цінності (купівельної спроможності) двох валют, тобто валютний курс грошової одиниці значною мірою залежить лише від цінності (купівельної спроможності, корисності) кожної з двох валют, які порівнюються (не вра-

¹⁵ За незмінності в часі цінності грошей.

ховуючи витрат на їхнє виробництво, що притаманне при визначенні ціни товару). До того ж співвідношення купівельної спроможності двох валют окремих країн до певної групи товарів та послуг у цих країнах визначається паритетом купівельної спроможності (purchasing power parity — PPP), за яким ціна одиниці одного і того ж товару в одній країні має відповідати цінності цього ж товару в іншій країні, перерахованій на поточний валютний курс у цій країні.

Окремі економісти вважають, що "*Ціною грошей є процентна ставка*" [26, с. 189, курсив С. П., підкреслено Л. Р.; 24, с. 69]. Однак більшість вітчизняних економістів не поділяє такого непродуманого підходу до процентної ставки і тому розглядає вже не *процентну ставку*, а *позичковий процент як своєрідну ціну ...позичкового капіталу* [2, с. 43; 4, с. 64; 6, с. 501; 9, с. 175–176; 10, с. 22; 11, с. 213; 24, с. 68–69], оскільки "...процент є просто тією частиною прибутку, яку <...> промисловий капіталіст повинен сплачувати грошовому капіталісту..." [20, т. 3, с. 393; 2, с. 44]. До того ж за К.Марксом "процент як ціна капіталу — вираження з самого початку зовсім ірраціональне" [20, т. 3, с. 389]. За таких умов саме процент, а не *норму процента* (процентну ставку), можна розглядати як різновид... ціни *капіталу*, а не ціни *грошей*, та й то лише як його ірраціональну форму.

Коли йдеться про процент як різновид ціни грошей, то заслуговує на увагу той факт, що позичковий процент і ціна як економічні категорії мають різні родові ознаки, оскільки родова основа ціни (товару) — вартісна, а позичкового процента й норми позичкового процента — кредитна. Проте якщо йдеться про норму позичкового процента, то навряд чи вона взагалі може бути різновидом ціни грошей, адже ціна (чи в марксистському, чи в немарксистському підходах) — це, врешті-решт, *грошове вираження* синтезу корисності й вартості товару, тоді як норма процента завжди *виражена у відсотках* і тому ніяк не може відображати *ціну* товару, тим більше — грошей. Якщо ж урахувати той факт, що норма процента може мати ще й від'ємне значення¹⁶, то взагалі не може йтися про норму процента як *ціну*, та ще й грошей.

¹⁶ Наприклад, коли темпи зростання інфляції перевищують номінальні процентні ставки, реальні процентні ставки можуть отримати від'ємне значення, що саме й сталося у 2014 році в Україні.

ВИСНОВКИ

з викладеного вище можна зробити висновок про те, що ціна – це категорія товарного світу, а сучасні кредитні гроші у вигляді грошових білетів (і монет із недорогоцінних металів) без власної вартості й зв'язку із золотом, які до того ж не є товаром, не можуть мати ціни (її, до речі, не мали й золоті гроші, які були специфічним товаром).

Із того, що будь-які гроші мають купівельну спроможність, яка відображає їхню корисність чи цінність, не впливає, що можна ототожнювати цінність грошей з їхньою ціною, оскільки цінність мають і гроші, і товари, а ціну – лише товари.

Не можна ототожнювати з ціною грошей і їхній валютний курс, який є співвідношенням цінності двох валют, тобто відносною величиною, тоді як ціна є величиною абсолютною. До того ж кожній із двох валют, які порівнюються при визначенні валютного курсу, притаманна своя цінність (своя купівельна спроможність).

Нарешті, ніяким чином не можна розглядати в ролі ціни грошей ані процентну ставку, ані позичковий процент, оскільки якщо процент, за Марксом, є зовсім ірраціональним вираженням ціни капіталу, то розглядати процент як ціну грошей тим більше ірраціонально.

За таких умов, на нашу думку, нині немає науково обґрунтованих підходів до того, щоб розглядати наявність у сучасних кредитних грошей ціни. А існування неоднозначних та необґрунтованих підходів до сутності сучасних кредитних грошей і притаманних їм властивостей не дає змоги Національному банку України як регулятору грошово-кредитних відносин у країні формувати ефективну грошово-кредитну політику, спрямовану на підтримку стабільності купівельної спроможності (цінності, а не ціни (!)) національних грошей.

Список використаних джерел

1. Боринець С. Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини. – К.: Знання, 2008. – 582 с. – (Ukrainian source).
 2. Брегель Е. Я. Денежное обращение и кредит капиталистических стран / Е.Я.Брегель. – М.: Финансы, 1973. – 376 с. – (Russian source).
 3. Бумажные деньги России. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://butmoney.narod.ru/izgotovl.html>.
 4. Вовчак О. Д., Руцишин Н. М., Ан-

дрейків Т. Я. Кредит і банківська справа / О.Д.Вовчак, Н.М.Руцишин, Т.Я.Андрейків. – К.: Знання, 2008. – 564 с. – (Ukrainian source).

5. Гальчинський А. Теорія грошей / А.Гальчинський. – К.: Основи, 1998. – 415 с. – (Ukrainian source).

6. Гроші та кредит / за заг. ред. М.І.Савлука. – К.: КНЕУ, 2006. – 744 с. – (Ukrainian source).

7. Денежная единица США. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.prostobankir.com.ua/spravochniki/dengi/dollary_ssha/denezhnaya_edinita_ssha.

8. Деньги и кредит / под ред. Ивасова Б. С. – Тернополь: Карп-бланш, 2000. – 510 с. – (Russian source).

9. Деньги и кредит / под ред. Кузнецовой Л. В. – Одесский государственный экономический университет. – Одесса: ВМВ, 2005. – 302 с. – (Ukrainian source).

10. Деньги, кредит, банки / Под ред. Г.Н.Белоглазовой. – М.: Юрайт-Издат, 2004. – 620 с. – (Russian source).

11. Деньги, кредит, банки / под ред. О.И.Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 448 с. – (Russian source).

12. Дзюблук О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки / О.В.Дзюблук. – К.: Поліграфкнига, 2000. – 511 с. – (Ukrainian source).

13. Долан Э. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Э.Дж. Долан, К.Д.Кэмпбелл, Р.Дж. Кэмпбелл [Пер. с англ.] – М. – Л.: “Профико”, 1991. – 448 с. – (Russian source).

14. Иванов В. М. – Деньги и кредит / В.М.Иванов. – К.: МАУП, 1999. – 230 с. – (Ukrainian source).

15. Как производят доллары США. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fresher.ru/2015/01/02/kak-proizvodyat-dollar-ssha/>.

16. Кашин Ю. И. К вопросу о модификации денег / Ю.И.Кашин // Деньги и кредит. – 2002. – № 1. – С. 64–66. – (Russian source).

17. Косой А. М. Современные деньги / А.М.Косой // Деньги и кредит. – 2002. – № 6. – С. 42–52. – (Russian source).

18. Красавина Л. Н. Проблемы денег в экономической науке / Л.Н.Красавина // Деньги и кредит. – 2001. – № 10. – С. 3–6. – (Russian source).

19. Макконелл К. Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика / К.Р.Макконелл, С.Л.Брю. В 2-х т. [пер. с англ.]. – М.: Республика, 1992. – (Russian source).

20. Маркс К. – Капитал в 3-х т. – К.: Державне видавництво політичної лі-

тератури, 1963. – (Ukrainian source).

21. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения / под ред. Л.Н.Красавиной. – М.: Финансы и статистика, 1994. – 592 с. – (Russian source).

22. Миллер Р. Л., Ван-Хуз Д. Д. – Современные деньги и банковское дело / Р.Л.Миллер, Д.Д.Ван-Хуз [пер. с англ.]. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 824 с. – (Russian source).

23. Мишкин Ф. Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков / Ф.Мишкин [пер. с англ.]. – М.: Аспект-Пресс, 1999. – 818 с. – (Russian source).

24. Мищенко С. В. Современные проблемы теории денег и денежного обращения / К.: Центр научных исследований Национального банка Украины. Университет банковского дела, 2011. – 230 с. – (Ukrainian source).

25. Общая теория денег и кредита / под ред. Е.Ф.Жукова. – М.: “Банки и биржи”, изд-е объедине ЮНИТИ, 1995. – 304 с. – (Russian source).

26. Панчишин З. В. Макроекономіка. – К.: Либідь, 2001. – 616 с. – (Ukrainian source).

27. Райхлин Э. – Основы экономической теории / Э.Райхлин. – М.: Наука, 1999. – 365 с. – (Russian source).

28. Рябина Л. Н. Деньги и кредит / Л.Н.Рябина. – К.: ЦУЛ, 2014. – 608 с. – (Ukrainian source).

29. Рябініна Л. Роль золота і сучасних грошей в економічному розвитку країни // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 6. – С. 12–17. – (Ukrainian source).

30. Самуэльсон П. Экономика / П.Самуэльсон [пер. с англ.]. – М.: Прогресс, 1964. – 496 с. – (Russian source).

31. Туган-Барановский М. И. – Бумажные деньги и металл / М.И.Туган-Барановский. – Одесса: Русская Культура, 1919. – 132 с. – (Ukrainian source).

32. Харрис Л. Денежная теория / Лоуренс Харрис [пер. с англ.] / Общ. ред. и вступ. ст. В.М.Усоскина. – М.: Прогресс, 1990. – 750 с. – (Russian source).

33. Челноков В. А. К вопросу о сущности, функциях и роли современных денег / В.А.Челноков // Деньги и кредит. – 2010. – № 5. – С. 68–70. – (Russian source).

34. Щетинін А. І. Гроші та кредит: – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://uchebnikonline.com/finansu/groshi_ta_kredit_schetinin_ai/paperovo-groshovi_sistemi.htm.

35. Ющенко В. А., Міщенко В. І. – Валютне регулювання. – К.: Знання, КОО, 1999. – 359 с. – (Ukrainian source).